

ΙΔΡΥΤΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ
1950

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΛ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΣΤΑΘΜΟ ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

ΜΕΛΕΤΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ

ΠΟΥ ΣΥΝΕΛΕΞΕΝ, ΕΤΥΠΩΣΕ Κ' ΕΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΝ

ΓΙΩΡΓΙΟΣ Ο ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΣ

Χρειάζεται τιμιότητα σ' όλα, και, ιδιαιτέρως, στο βασίλειο της αλήθειας και στον κόσμο του βιβλίου: για να μη βάλη κακό στο νοῦ του κανένας αξιότιμος καθηγητής, ή κανέν ύψηλό πρόσωπο, βλέποντας έναν ἀμόρφωτο βιβλιοδέτη να παρατάη τὸ ἐπάγγελμα του και ν' ἀνακατευτεί στη φιλολογία με ξεδιαντροπιά που μόνο αδοτηρές κριτικές μπορεί να ἐπισύρῃ ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, που πολλοί, ἀπό τὴν περιφρόνησι πρὸς ἕνα βιβλιοδέτη, θὰ ἀρνιοῦνταν κατηγορηματικά ἴσως νὰ διαβάσουν. Ἴδου ἡ πραγματικὴ ἱστορία τοῦ ἔργου.

«Πάνε πολλά χρόνια που ἕνας γνωστός μου φιλόλογος μουστειλε μιὰ σημαντικὴ ποσότητα βιβλίων νὰ τὰ δέσω: πολλὰ μάτια σχολικοῦ χαρτιοῦ ραμμένο σὲ τέταρτο σχῆμα. Ἦταν κατὰ τὰ τέλη τῆς χρονιάς, που ὑπάρχει πολλή δουλειά. Ὁ κ. Λογιώτατος, σὰ βολικός ἄνθρωπος και εὐγενικός που ἦταν πάντα, δὲν μ' ἐβίασεν ἔτσι, ντροπή μου και που τὸ λέω, τὰ βιβλία ἔμειναν σὲ μένα πάνου ἀπὸ τρεῖς μῆνες. Μά, ὅπως λέν κ' οἱ Γερμανοί: «σήμερα ζωντανὸς αἰριο πεθαμένος» κι ὅπως λέει κι ὁ πίστορας: «ὁ θάνατος δὲν κοιτᾷ οὔτε θέσι οὔτε ἡλικία» κι ὅπως ἔλεγε κι ἡ μακαρίτισσα ἡ γυναίκα μου: «ὄλοι ἀπὸ κεῖ θὰ περάσουμε. Τὸ πότε, τὸ ξέρει καλύτερ' ἀπὸ μᾶς ὁ Κύριος, μεγάλ' ἡ χάρη του» κοντολογίης συμβαίνει ἀκόμη κ' οἱ καλύτεροι ν' ἀφήνουν αὐτὸν τὸν κόσμο. Ἐτσι κι ὁ κ. Λογιώτατος ἐπέθανε σ' αὐτὸ τὸ μεταξὺ οἱ κληρονόμοι του, βρισκόμενοι στὸ ἐξωτερικό, ἐπῆραν τὰ βιβλία του, φροντίδι τοῦ δικαστηρίου που ἐπιφορτίσθηκε νὰ ξεδιαλόνῃ τὴν κληρονομιά και πρὸ μου πλήρωσε και τὸ λογαριασμό μου.

Σὰν τίμιος τεχνίτης και καλὸς πολίτης, που δίνει στὸν καθένα ὅ,τι τοῦ ἀνήκει, δὲν ἀμφέβαλλα ποτὲ πὼς εἶχα στείλει στὸν κ. Λογιώτατο ὄλο του τὸ διὸς τῶν βιβλίων, ὅταν μιὰν ὥραία ἡμέρα εὗρηκα ἕνα μικρὸ δέμα χειρόγραφα. Ἀναρωτιόμουν, χωρὶς ἀποτέλεσμα, ποιὸς νὰ μοῦ τάχε στείλει και γιατί; Γιὰ δέσιμο ἢ γι' ἄλλο τίποτα; Μὲ λίγα λόγια, ἐρώτησα τὸν ἑαυτὸ μου ὅλα ὅσα

βάζει ὁ νοῦς ἑνὸς βιβλιοδέτη σὲ μιὰ τέτοια περιστασι· κι ἀκόμα ρωτῶ μὴν ἦταν λάθος. Στὸ τέλος, ἡ μακαρίτισσα ἡ γυναίκα μου, που ζοῦσε τότε και που μὲ σπάνια πίστι μ' ἐβοηθοῦσε και μὲ παράστεκε στὸ ἐπάγγελμά μου, εἶχε μιὰ φαινήν ἰδέα: θυμῆθηκε πὼς τὸ δέμα αὐτὸ τὰ χειρόγραφα πρέπει νὰ βρισκόταν μέσα στὸ πανέρι που εἶχε στείλει τότες ὁ κ. Λογιώτατος μὲ τὰ βιβλία του μέσα. Ἐπῆγα κ' ἐγὼ μὲ τὴ γνώμη τῆς μὰ ἐπειδὴ ὁ καιρὸς περνοῦσε και κανεὶς δὲν ἐζητοῦσε τὸ δέμα, εἶπα κ' ἐγὼ πὼς σίγουρα, ὄλ' αὐτὰ τὰ χειρόγραφα δὲ θάχαν καμμιάν ἀξίαν. Τὰ ἔραφα λοιπὸν μέσα σ' ἕνα χρωματιστὸ κάλυμμα και τάβαλα πάνου μὲ μιὰν ἐταξέρα γιὰ νὰ μὴν τὰ θλέπω (νὰ σέρνωνται ἐδῶ κι' ἐκεῖ μέσα στὸ ἐργαστήρι, καθὼς ἔλεγε κι ἡ μακαρίτισσα ἡ γυναίκα μου.

Τις μακριὰς βραδιὰς τοῦ χειμῶνα, καθὼς δὲν εἶχα τί ἄλλο νὰ κάμω, ἔπαιρνα πότε - πότε τὰ χειρόγραφα και διάβαζα γιὰ εὐχαριστοῖ μου. Δὲ μπορῶ νὰ πῶ πὼς ἔβρισκα και μεγάλη εὐχαριστοῖσι, γιατί δὲν ἐκαταλάβαινα μεγάλη πράγματι, μὰ μοῦ κινούσαν τὸ μυαλό σὲ σκέψεις. Ἐπειδὴ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν χειρογράφων αὐτῶν ἦταν γραμμένα ἀπὸ χέρι συνηθισμένο στὴν καλλιγραφία, ἔδιναν πότε-πότε καμμιά σελίδα στὰ παιδιὰ ν' ἀντιγράφουν γιὰ νὰ μαθαίνουν νὰ μεταχειρίζωνται τὴν πέννα, φτιάνοντας ὁμορφα γράμματα μὲ κεχλιμπίδια. Κάποτε πάλι τάβαζα νὰ διαβάζουν δυνατὰ γιὰ νὰ τοὺς συνηθίσω στὸ διάβασμα τῶν χειρογράφων, πράγμα που παραμελοῦν ἐντελῶς στὰ σχολεῖα, πράγμα ἀκατανόητο, και που ἐπὶ πολὺ ἀκόμα θὰ παραμελοῦσα, ἀν ὁ κ. J. Levin, λόγιος ἀξίας, καθὼς ἐδιάβασα στίς ἐφημερίδες, δὲν ἐθεράπευε τὸ κακό, δείχνοντάς μου τί ἀλήθεια ὑπῆρχε στὰ λόγια τῆς μακαρίτισσας τῆς γυναίκας μου: «Τὸ διάβασμα τοῦ χειρογράφου εἶναι χρήσιμο σὲ πολλὰς περιπτώσεις και δὲν πρέπει ποτέ νὰ τὸ παραμελοῦνε τὰ σχολεῖα. Τί χρησιμεῖ νὰ ξέρῃ κανεὶς νὰ γράφῃ, ὅταν ἡ γραφή του δὲ μπορεῖ νὰ διαδοθῇ;».

Ὁ μεγαλύτερός μου γιός ἐκλείσει τὰ δέκα τὸν παρασμένο χρόνο· ἐσκέφθηκα λοιπὸν νὰ τοῦ δώσω πρὸ μεθοδικῆ διδασκαλία. Ἐνας εὐνοήπιος ἄνθρωπος μοῦ ἐσύστησεν ἕνα καλογεράκι, φοιτητὴ τῆς φιλοσοφίας, ποῦ δὲ μοῦ ἦταν καὶ προσωπικὰ ἄγνωστος, γιὰτὶ πολλὰς φορές τὸν εἶχ' ἀκούσει στὴ λειτουργίᾳ αὐτῆς ἐκκλησίας τοῦ Σωτήρος στὴν Κοπεγχάγη. Δὲν εἶχε δώσει ἐξετάσεις καὶ εἶχαν ἀφήσει ἐντελῶς τὴ θεολογία, γιὰτὶ ἀνεκάλυψε πῶς εἶχε, καθὼς ἔλαγε, κλίσι στὴ φιλολογία κ' ἦταν καὶ ποιητῆς· ἐν τούτοις εἶχε πολλὰς γνώσεις, ἔκανεν ὠραίας ὀμιλίας καὶ πρὸ πάντων εἶχαν ὑπέροχον φωνὴν στὸν ἄμβωνα. Συμφωνήσαμε νὰ προγευματίζω στὸ σπίτι καὶ σ' ἀντάλλαγμα νὰ δίνῃ δυὸ ὥρες κάθε μέρα μάθημα στὸ γιό μου γιὰ τὰ σπουδαιότερα πράγματα. (1)

Ἦταν ἀληθινὴ ἐπιτυχία γιὰ τὸ φτωχικὸ μου ποῦ ὁ ἐν λόγῳ φοιτητῆς τῆς φιλοσοφίας ἔγινε προγευμαστῆς τοῦ γιοῦ μου· ὁ Χάνς ἔκανε μεγάλας προόδους, μὰ τὸ σπουδαιότερον εἶναι ποῦ εἶμαι ὑποχρεωμένος στὸ καλὸ καλογεράκι γι' αὐτὸ ποῦ θὰ σὰς πῶ: Μία μέρα παρατήρησε τὸ χειρόγραφο τὸ ραμμένο μὲ χρωματιστὸ κάλυμμα, ὅπου μεταχειρίσθηκα γιὰ τὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν μου· ρίχνει ἕνα βλέμμα καὶ μὲ παρακαλεῖ νὰ τοῦ τὸ δανείσω. Τοῦ εἶπα μὲ πᾶσαν εὐλικρίνεια: «Μπορεῖτε νὰ τὸ κρατήσετε» τώρα ποῦ ὁ γιός μου ἔχει δάσκαλο γραφῆς, μοῦ εἶναι ἀχρηστο αὐτὸ τὸ βιβλίον». Μὰ εἶχε — τώρα τὸ βλέπω — τὴν ἐντιμότητα ν' ἀρνηθῆ. Μοῦ τὸ δανείσθηκε μονάχα. Τρεῖς ἡμέρες ἀργότερα — τὸ θυμοῦμαι σάν τώρα, ἦταν ὁ τοῦ Γεννάρη αὐτοῦ τοῦ χρόνου — ἐρχεται στὸ σπίτι μου καὶ ζητάει νὰ μοῦ μιλήσῃ. Εἶπα μὲ τὸ νοῦ μου πῶς θὰχεν ἀνάγκη κανενὸς μικροῦ ποσοῦ. Μὰ καθόλου. Μοῦ ξαναδίνει τὸ περίφημον βιβλίον: «Ἀγαπητὴ κύριε Ἰλάριε, μοῦ λέει, ἀγνοεῖτε, θεόβια, τί ἐξοχο δῶρον τῆς θείας Πρόνοιας εἶναι γιὰ τὸ σπιτικὸ σας αὐτὸ τὸ βιβλίον, ποῦ θέλατε, μὲ τὴν περιφρόνησιν, νὰ τὸ ξεφορτωθῆτε. Ἀξι-

ζει χρυσάφι ὅσο εἶναι τὸ θάρος του, ἀρκεῖ νὰ πᾶσῃ σὲ καλὰ χέρια. Τέτοια βιβλία τυπώνοντας συντείνει κανεὶς στὴν ἀνάπτυξιν τῶν καλῶν καὶ προκομμένων ἰδεῶν μεταξὺ τῶν υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ τοῦ καιροῦ, ὅπου ἡ πίστις εἶναι στὸν κόσμον σπάνια σάν τὸ χρῆμα. Ἐπὶ κλέον, σεῖς κύριε Ἰλάριε, ποῦ εἶχατε πάντοτε τὴν ἐπιθυμία νὰ φανῆτε χρήσιμος στοὺς ὁμοίους σας, ὄχι μόνον μὲ τὸ ἐπάγγελμά σας ὡς βιβλιοδέτης, καὶ νὰ τιμᾶτε τὴ μνήμην τῆς γυναίκος σας, μὲ μιὰ καλὴ πράξιν ὑψηλότερη, σεῖς ποῦ σὰς ἔλαχεν αὐτὴ ἡ τιμὴ, μπορεῖτε κιόλας νὰ κερδίσετε καὶ σεβαστὸ ποσὸ δημοσιεύοντας αὐτὸ τὸ βιβλίον». Συγκινήθηκα βαθειὰ καὶ πρὸ πολλοῦ ἀκόμα, ὅταν ὁ φοιτητῆς ὑψωσε περισσότερο τὴ φωνὴν κ' εἶπε: «Ὅσο γιὰ μένα δὲν θέλω τίποτε, μόνον ἕνα ἔχω νὰ πῶ: δάζοντάς με στὸ νοῦ μου τί μεγάλο ποσὸ θὰ κερδίσετε, ζητῶ μόνον δέκα ἀσημένια τάλληρα στὸ χέρι κ' ἕνα ποτήρι κρασί τὸ γιόμα κάθε Κυριακῆ καὶ γιορτῆ».

Ἐγένετο ὅπως μ' ἐσυμβούλεψεν ὁ καλὸς φοιτητῆς· ἤμουν δέβαιος γιὰ τὰ μεγάλα κεφάλαια ποῦ θὰ ἐκέρδιζα καθὼς κ' ἐκεῖνος γιὰ τὰ δέκα τάλληρα· τοῦ τὰ ἐμέτρησα μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν, γιὰτὶ μ' ἐβεβαίωσε πῶς θὰ ἐδημοσίευσά, ὄχι ἕνα, μὰ πολλὰ βιβλία — κι αὐτὸ τιμὴ μου μεγαλύτερη. Ὁ σοφὸς μου φίλος πιστεύει πῶς πρόκειται γιὰ μιὰ συντροφιά, γιὰ μιὰν ἐταιρεία, ποῦ ἀρχηγὸς τῆς ἦταν ὁ λόγιος ποῦ μοῦσταίτε τὸ χειρόγραφο. Ὅσο γιὰ μένα, γνώμη δὲν ἔχω.

Ἐνας βιβλιοδέτης νὰ κἀνῃ τὸ συγγραφέα, αὐτὸ μόνον ἀγανάκτησι μπορεῖ νὰ προκαλέσῃ στὸν κόσμον τῶν γραμμάτων καὶ τὸ βιβλίον δὲν τὸ καλοσυνιστᾷ· μὰ ἕνας βιβλιοδέτης, νὰ ράψῃ ἕνα βιβλίον, νὰ τὸ δώσῃ στὸ τυπογραφεῖο καὶ νὰ τὸ ἐκδόσῃ, — μ' ἄλλους λόγους, ἐκτός ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμα του νὰ προσπαθῆσῃ νὰ φανῆ κι αὐτὸς χρήσιμος στοὺς ὁμοίους του, αὐτὸ κάθε δίκαιος θὰ τὸ ἐκτιμῆσῃ.

Μ' αὐτὰ τὰ αἰσθήματα συνιστοῦμε μ' ὄλο τὸ σέβας, τὸ βιβλίον, τὸ βιβλιοδέτην καὶ ὄλη τὴν ὑπόθεσιν του.

Μὲ τὴν πλέρια ἐκτίμησίν μου
ΙΛΑΡΙΟΣ Ο ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΣ

Κοπεγχάγη Γεννάρης 1845.

(1) Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ ἀναφέρεται στὴ ζωὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Κίρκεγκὼρντ, ποῦ διὰν ἄφησε τὴ σπουδὴν τῆς θεολογίας γιὰ ν' ἀφοσιωθῆ στὴ φιλολογοίαν, ὁ πατέρας του τοῦκοψε τὸ ἐπίδομα.

ΣΤΑΘΜΟΙ ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

ΜΕΡΟΣ Α΄.

ΤΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ

(IN VINO VERITAS)

ΑΝΑΜΝΗΣΗ ΔΙΗΓΗΜΕΝΗ ΑΠΟ ΤΟΝ WILLIAM AFHAM

Τέτοια έργα είναι σάν καθρέφτες.
"Αν κοιτάξη μέσα του ένας πίθηκος,
δὲ θά μπορέση ν' ἀνακαλύψη ἕναν Ἀπόστολο.

LICHTENBERG

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Τι ὄραία ἑνασχόλησι νὰ ὀφαίνη κανεῖς ἕνα μυστικό καὶ τί γλυκεῖα εὐχαρίστησι νὰ τὸ ἀπολαβαίνῃ· ὅμως αὐτὴ ἡ ἀπόλαυσι τὸν κάνει κανένα κάποτε μελαγχολικό καὶ τόνε ρίχνει σὲ σκέψεις. "Αν πραγματικά νομίζῃ κανεῖς πὼς ἕνα μυστικό εἶναι ἀπλὸ ἀντικείμενο κυκλοφορίας, ποὺ μπορεῖ ν' ἀλλάξη κάτοχο, πλανᾶται, γιατί ἐδῶ μπορεῖ νὰ εἰπωθῆ: «ἀπὸ κείνον ποὺ τρώει ἔρχεται ὅ,τι τρώγεται» (1). Κι ἂν νομίζῃ κανεῖς, πὼς ἡ ἀπόλαυσι αὐτοῦ τοῦ μυστικοῦ μᾶς ἐκθέτει μόνο στὸν κίνδυνο νὰ τὸ προδώσουμε, καὶ πάλι πλανᾶται, γιατί φορτωνόμαστε συγχρόνως τὴν εὐθύνη νὰ μὴν τὸ λησμονήσουμε. Γι' αὐτὸ αἰσθάνεται κανεῖς ἀηδία νὰ τὸ ξαναφέρῃ κατὰ τὸ ἥμισυ στὸ νοῦ του καὶ νὰ κἀνῃ τὴν ψυχὴ του ἕνα εἶδος ἀποθήκης «βεβλαμμένων ἐμπορευμάτων». Ἀπέναντι τοῦ ἄλλου, ἡ λησμοσύνη εἶναι τότε τὸ μεταξωτὸ παραπέτασμα ποὺ τραβιέται μπρὸς ἀπὸ τὸ μυστικό, καὶ τὸ ξαναθύμημα, ἡ ἐστίας ποὺ περνάει πίσω ἀπὸ τὸ παραπέτασμα ὅπου ξαναβρίσκεται ἡ λήθη - ἂν δὲν πρόκειται γιὰ πραγματικὴ ἀνάμνησι· γιατί, στὴν ἀντίθετη περίπτωσι, ἡ λήθη ἀποκλείεται.

Δὲν ἀρκεῖ νᾶναι πιστὴ ἡ ἀνάμνησι· χρειάζεται ἐπὶ πλέον νὰ ἔρθῃ ὑπὸ εὐτυχεῖς συνθήκες. "Ὅπως τὸ σταφύλι δὲ μπορεῖ νὰ πατηθῆ ὅποια στιγμὴ τύχη καὶ ἡ ἐποχὴ ποὺ θὰ γίνῃ τὸ πάτημα ἔχει μεγάλη σημασία γιὰ τὸ κρασί, ἔτσι κ' ἡ ζωὴ δὲ μπορεῖ νὰ μεταμορφωθῆ σὲ ἀνάμνησι ὅποια στιγμὴ νᾶναι καὶ ὑπὸ οἰασθῆποτε συνθήκες.

Ἡ ἀνάμνησι αὐτὴ δὲν εἶναι ποτὲ ἴδια ὅταν τὴν ξαναφέρνουμε στὸ νοῦ μας. Μπορεῖ κανεῖς ν' ἀναμνησθῆ ἕνα γεγονός σ' ὅλες του τίς λεπτομέρειες μὲ ἀκρίβεια, χωρὶς νὰ τὸ θυμᾶται. Ἡ μνήμη δὲν εἶναι παρὰ συνθήκη τῆς ἀναμνήσεως παροδική. Μὲ τὴ βοήθεια τῆς μνήμης τὸ βεβιωμένο γεγονός

παρουσιάζεται γιὰ νὰ πάρῃ τὸ χρίσμα τῆς θύμησης. Αὐτὴ ἡ διάκρισι ἐμφανίζεται ἔτσι στὶς ἡλικίες τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ γέρος χάνει τὴ μνήμη - ἰκαδότητα ποὺ χάνεται πρῶτη. Εἰς ἀντίκρουμα ὁ γέρος ἔχει τὸ ποιητικὸ δῶρο καὶ ἡ λαϊκὴ φαντασία τονὲ παριστάνει ὡς ὅν προφητικό καὶ θεόπνευστο. Μὰ καὶ ἡ θύμησι εἶναι ἡ αὐθεντικότερη δύναμις του, ἡ παρηγοριά του, ποὺ τονὲ στηρίζει δίνοντάς του τὴν ποιητικὴ προοπτικὴ. Ἀντίθετα, τὸ παιδί εἶναι προικισμένο, σὲ μεγάλο βαθμό, μὲ τὴ μνήμη καὶ τὴν εὐκολία, μὰ δὲν ἔχει καθόλου τὸ δῶρο νὰ ξαναθυμᾶται. Ἀντὶ νὰ λέγεται «λησμονιέται στὰ γερατιά ὅ,τι μαθαίνεται στὰ νιάτα» θάταν καλύτερα νὰ λέγεται: «τὸ παιδί ἀναμνησκαται, ὁ γέρος θυμᾶται». Τὰ γυαλιὰ τοῦ γέρου εἶναι κομμένα νὰ βλέπουν κοντά. Ὅταν ἕνας νέος φορῆ γυαλιὰ, οἱ φακοὶ τους εἶναι κομωμένοι γιὰ μακρινές ἀποστάσεις, γιατί τοῦ λείπει ἡ δύναμη τῆς θύμησης, ποὺ ὁ ρόλος τῆς εἶναι ν' ἀπομακρύνῃ, νὰ θέτῃ σὲ ἀπόστασι. Πλὴν, ἡ εὐτυχὴς θύμησι τοῦ γέρου, καθὼς κ' ἡ εὐτυχὴς εὐκολία ἀναμνήσεως τοῦ παιδιοῦ, εἶναι χαριτωμένο δῶρο τῆς φύσεως, ποὺ περιβάλλει μὲ μητρικὴ στοργὴ τίς πιὸ ἀβοήθητες ἡλικίες τῆς ζωῆς, ἂν καὶ ἀπὸ μιὰν ἀποψι, οἱ δυὸ αὐτὲς ἡλικίες εἶναι οἱ πιὸ εὐτυχεῖς. Μὰ καὶ γι' αὐτὸ ἡ θύμησι καὶ ἡ μνήμη δὲν εἶναι συχνὰ παρὰ οἱ φορεῖς τῆς τύχης.

Παρ' ὅλη τὴ μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ θύμησης καὶ μνήμης συχνότατα συγχέονται. Στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, αὐτὴ ἡ σύγχυσι μᾶς χρησιμεύει ὡς ἐνδειξὴ γιὰ νὰ βυθομετρήσουμε τὴν προσωπικὴ τους βαθύτητα. Ἡ θύμησι εἶναι ἰδανικότης, μὰ σάν ἰδανικότης ἀπαιτεῖ προσπάθεια καὶ εἶναι φορτωμένη μὲ μεγαλύτερη εὐθύνη παρὰ ἡ ἀδιάφορη μνήμη.

Ἀποστολὴν ἔχει νὰ ἐμποδίζῃ κάθε λύσι συνεχείας στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ ἐξασφαλίζῃ ὥστε τὸ πέρασμά του πάνου στὴ γῆ νὰ γίνεταί μὲ μιὰν ἀδιάκοπη κίνησι μονορροῦφι, καὶ νὰ μπορῆ νὰ ἐκφρασθῆ σὲ ἐνότητα. Ἐπίσης ἀπαλλάσσει καὶ τὴ γλῶσσ-

(1) Τί βρωτόν, ἐξήλαθεν ἐκ βιβρώσκοντος (Βιβλίον τῶν Κριτῶν ΙΔ 14).

σα από την ανάγκη να κοπανᾷ ὄλο τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια, προσπαθώντας νὰ ξαναπλάση τὴ ζωὴ μὲ φλυαρίες. Ὅρος τῆς ἀθανασίας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ κυλήσῃ ἡ ζωὴ του μονόκομμα. Περίεργο πρᾶγμα καθόσον ξέρω, ὁ Jacobi⁽¹⁾ εἶναι ὁ μόνος ποὺ μιλάει γιὰ τὸν τρόπο νὰ σκέπτεται κανεὶς πὼς εἶναι ἀθάνατος. Κάποτε τοῦ συνέβαινε, ὥστε ἡ σκέψις τῆς ἀθανασίας, στὰν πολὺ ἐπέμενε σ' αὐτὴ, νὰ τοῦ ταραξοῖ τὸ πνεῦμα. Εἶχε ἄρρωστα νεῦρα, ἴσως; Ἕνας ἰσχυρὸς ἀνθρώπος, ποὺ ἡ παλάμη του ἐπίασε κάλο χτυπώντας πάνου στὸν ἄμβωνα, ἢ στὴν ἔδρα τοῦ σχολείου, κάθε φορά ποῦ θελεῖ ν' ἀποδείξει τὴν ἀθανασία, δὲν νοιώθει τέτοια φρίκη· κ' ἐν τούτοις ἐννοεῖ τὸ ζήτημα τῆς ἀθανασίας, γιὰτι λατινικὰ «ἔχω ἀργασμένο τὸ τομάρι» θέλει νὰ πῆ πὼς πραγματικὰ καταλαβαίνω κάτι. Ἄμα ἀρχίσῃ νὰ συγχέωνται μνήμη καὶ θύμηση, τότε ἡ σκέψις αὐτὴ παύει νὰ ναι τόσο τρομερὴ. Πρῶτον γιὰτι γίνεται κανεὶς θαρραλέος, ἀνδρείος, εὐρωστος καὶ δεῦτερον, γιὰτι δὲν τὴ σκέπτεται καθόλου. Δὲν λείπουν βέβαια ἀνθρώποι ποὺ ἔχουν γράψει ἀπομνημονεύματα τους, χωρὶς νὰ ὑπάρχη μέσα σ' αὐτὰ ἴχνος θύμησης· κ' ἐν τούτοις δίνουν τὶς θύμησης αὐτὲς ὡς ἐγγύθη γιὰ τὴν Αἰωνιότητα. Ἡ ξαναθύμηση εἶναι, νὰ ποῦμε, ἡ συναλλαγματικὴ ποὺ ὁ ἀνθρώπος τραβᾷ ἐπὶ τοῦ Αἰωνίου· καὶ τὸ Αἰώνιο εἶναι ἀρκετὰ φιλόανθρωπο· δέχεται τιμητικὰ κάθε ἀπαίτησι, καὶ θεωρεῖ κάθε ἀνθρώπο φερέγγυο. Μὰ τί μπορεῖ νὰ κάμῃ ἡ Αἰωνιότης μπρὸς σ' ἕναν ἀνθρώπο ποῦ ναι τόσο ἀνόητος ὥστε νὰ ἀνακαλῆ στὴ μνήμη του — καὶ συνεπὼς καὶ νὰ λησμονῆ — ἀντὶ ν' ἀναθυμᾶται; Γιὰτι ὅ,τι μπορεῖ νὰ ἀνακαλεῖται στὴ μνήμη ἔτσι, μπορεῖ καὶ νὰ λησμονηθῆ. Ἡ μνήμη, ἐξ ἄλλου, ἔχει τὸ πλεονέκτημα νὰ καθιστᾷ τὴ ζωὴ εὐκολώτερη. Χάρι σ' αὐτὴ, εὐκολὰ ὑφίσταται κανεὶς τὶς γελοιωδέστερες μεταμορφώσεις· ἀκόμα καὶ στὴν ἡλικία ποὺ περπατᾷ κανεὶς σκυφτός, παίζουσι τὸ κρυφτοῦλι καὶ ρίχνουσι τὴ μίζα τους στὴ λοταρία τῆς ζωῆς· μποροῦν ἀκόμα νὰ καταντοῦν ὁ διάβολος ξέρετε τί, μ' ὅλες τὶς μεταμορφώσεις ποῦχαν ὑποστῆ προηγουμένως. Κ' ὕστερα μιὰν ὥραϊαν ἡμέρα πεθαίνουν· καὶ νὰ ποῦ ἔγιναν κι ἀθάνατοι! Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πιστέψῃ ὅτι ζώντας ἔτσι εἶναι τὸ μόνο μέσο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴ θύμηση γιὰ μιὰν ὀλόκληρη αἰωνιότητα. Ἀσφαλῶς, ἂν τὸ μεγάλο βιβλίον τῆς θύμησης δὲν ἦταν τίποτ' ἄλλο παρὰ ἕνα κατάστιχο ὅπου μπορεῖ κανεὶς νὰ ὀρνιθοσκαλίσῃ τὸ πρῶτο τυχόν πρᾶγμα. Ἄλλὰ ἡ λογιστικὴ τῆς θύμησης εἶναι περίεργη. Θὰ μπορούσε νὰ δοθοῦν μερικὰ κομμάτια τῆς ὡς παραγγέλματα, — ἄλλου ἐν τούτοις, ὅχι στοὺς κοινωνικοὺς κανόνες. Νὰ ἕνας ἂν

θρῶπος ποὺ μιλάει ἀπὸ τὸ πρωτὶ ὡς τὸ βράδυ στὶς γενικὲς συνελεύσεις, ἀδιάκοπα, γιὰ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς, χωρὶς ἀνιάρεις ἐπαναλήψεις σὰν τὸν Κάτωνα⁽¹⁾, μὰ πάντα μ' ἐνδιαφέρον, μὲ εὐφράδεια ἐντυπωσιακὴ καὶ πάντα ἐπίκαιρη καὶ δὲν λείπει ποτὲ τὸ ἴδιο πρᾶγμα. Στὴν κοινωνία ἐπιεικνύει μὲ μέτρο τὸ ἀπόθεμα τῆς εὐγλωττίας του· χαιρετίζεται διαρκῶς μὲ χειροκροτήματα καὶ κάθε ἐβδομάδα δημοσιεύεται ἕνα ἄρθρο στὴν ἐφημερίδα γι' αὐτόν. Ἀκόμα καὶ τὴ νύχτα δὲ στερεῖ τὴ γυναῖκα του τοῦ ρητορικοῦ του ταλάντου, παρὰ μιλάει στὸν ὕπνο του γιὰ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς, σὰν νὰ βρισκόταν σὲ γενικὴ συνέλευση. Καὶ νὰ ἕνας ἄλλος ἀνθρώπος, ποῦ, πρὶν μιλῆσαι, συγκεντρώνεται μὲ σιωπὴ τόσο ποῦ στὸ τέλος δὲν κατορθώνει νὰ μιλήσῃ. Κ' οἱ δύο ζοῦνε πολλὰ χρόνια. Κ' ἐμεῖς ρωτοῦμε: ποῖος ἀπὸ τοὺς δύο εἶναι προικισμένος πιὸ πολὺ μὲ θύμηση; Νὰ κ' ἕνας ἄλλος ἀνθρώπος, ποὺ ἀκολουθεῖ μιὰ μόνη σκέψη, μ' ἀπασχολεῖται ἀποκλειστικὰ μ' αὐτὴ. Ἄλλος ἕνας σεμνύεται νὰ ναι σοφὸς σ' ἑπτὰ ἐπιστῆμες καὶ διακόπτεται «στὶς σοβαρὰς ἀσχολίας» του — ἕνας δημοσιογράφος τὸ λέει — ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ ποὺ ἐσχεδίαζε νὰ ἀνακαινίσῃ τὴν κτηνιατρικὴ ἐπιστῆμη. Κ' οἱ δύο ζοῦνε πολλὰ χρόνια. Καὶ σὲ μᾶς ἀνῆκει νὰ ρωτήσουμε: Ποῖος ἀπὸ τοὺς δύο εἶναι πιὸ πολὺ προικισμένος μὲ θύμηση;

Στ' ἀλήθεια, δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ θυμᾶται παρὰ τὸ οὐσιαστικόν. Ἔτσι ἡ θύμηση τοῦ γέρου, καθὼς εἶπαμε, εἶναι ὑποκείμενη στὴν τύχη. Μὲ τὸ νὰ ναι οὐσιαστικὴ μιὰ πράξις δὲ σημαίνει πὼς ἔχει ἀξία καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ ἐξαρτᾶται κι ἀπὸ κείνον ποὺ τὴν ἐκτελεῖ. Ὅποιος ἤρθε σὲ ρῆξι μὲ τὴν ἰδέαν δὲ μπορεῖ πιά τίποτε τὸ οὐσιαστικόν νὰ κάμῃ, δὲ μπορεῖ νὰ ἐπιχειρήσῃ τίποτα ἀληθινόν. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἡ μετάνοια τοῦ μένει ἢ μόνη δυνατὴ ἰδανικότης. Πᾶν ὅ,τι ἐξω ἀπ' αὐτὸ κάνει δὲν εἶναι καθόλου οὐσιαστικόν, παρὰ τὰ ἐξωτερικὰ συμπτώματα.

Νὰ πάρῃ κανεὶς γυναῖκα εἶναι βέβαια μιὰ πράξις οὐσιαστικὴ, μὰ ἐκεῖνος ποῦ, ἔστω καὶ μιὰ φορά, ἐσαχλαμάρισε μὲ τὸν ἔρωτα, τοῦ κάκου χτυπάει τὸ κούτελό του, τὴν καρδιά του καὶ τὸν πεινὸ του μὲ σοβαρότητα κ' ἐπισημότητα: καὶ πάλι γιὰ σαχλαμάρες πρόκειται. Ἀκόμα κι ἂν ὁ γάμος του ἐκίνησε τὴν περιέργειαν ὀλοκλήρου λαοῦ, κι ἂν ἐχτύπησαν οἱ καμπάνες χαρμόσουνα, κι ὁ ἴδιος ὁ Πάπας ἐχοροστάτησε στὴν τελετὴ! Γι' αὐτόν ἢ πράξις τοῦ γάμου δὲν ἔχει κανένα οὐσιαστικόν χαρακτηρισμόν, μὰ εἶναι οὐσιαστικὰ ἕνα χωρατό. Ὁ ἐξωτερικὸς θόρυβος δὲν προσθέτει τίποτε, οὐτ' ἀφαιρεῖ τίποτε ἀπὸ τὴν πράξιν, ὅπως οἱ φανφάρες καὶ τὰ «παρουσιάστε ἄρμ» δὲν κάνουν οὐσιαστικὴ

(1) Σ. Μ. Φρειδερίκος Ἑρρίκος Γιακόμπι, Γερμανὸς φιλόσοφος, γεννηθεὶς εἰς Ντύσσελντορφ (1743-1819).

(1) Σ. Μ. Ὁ Κάτων ἐπαναλάβαινε τὸ ἴδιο διαρκῶς Delenda Carthago, (Νὰ γκρεμισθῆ ἡ Καρχηδών), ὅ,τιδήποτε κι ἂν συνεζητεῖτο στὴ Ρωμαϊκὴ Σύγκλητον.

πράξι τὸ τράβηγμα τοῦ κλήρου γιὰ τὸ παιδί ποῦ τραβάει τοὺς λαχνούς. Γιὰ νὰ ὑπάρξῃ οὐσιαστικὴ δράσι δὲν εἶναι οὐσιώδεις νὰ χτυπάῃ τὸ ταμπούρλο. Ἐκείνο ποῦ θυμάται κανεὶς δὲν εἶναι πιά δυνατό νὰ λησμονηθῇ. "Ὅ,τι θυμάται κανεὶς δὲν εἶναι ἀδιάφορο στὴ θύμιση, ἐνῶ δ,τι ξαναφέρνει, στὸ νοῦ του εἶναι ἀδιάφορο στὴ μνήμη. "Ὅ,τι θυμάται κανεὶς, ὅσο μακριὰ κι ἂν τὸ πετάξῃ, ξαναγυρίζει πάντα πρὸς τὸ αὐτό, σάν τὸ πελέκι τοῦ Θῶρ (1). Ἐπάρχει ἓνα εἶδος νοσταλγίας τῆς θύμησης, σάν τὴ θύμιση τοῦ περιστεριοῦ, ποῦ μπορεῖ νὰ πωληθῇ ἀπὸ τὸν ἓνα στὸν ἄλλο καὶ ἀπὸ κείνον σὲ τρίτο, χωρὶς νὰ γίνῃ ἰδιοκτησία κανενός, παρὰ ἐπιστρέφει πάντα στὸ σπῆτι τοῦ πρώτου κατόχου του. Ἡ θύμιση κλωσσᾷ μόνη τῆς δ,τι θυμάται καὶ τὸ κλωσσημα αὐτὸ εἶναι κρυφὸ, ἀόριστο, μυστικὸ καὶ κρύβει τὸ θύμημα ἀπὸ κάθε βέβηλη περιέργεια. Τὸ πουλί δὲν κλωσσᾷ ἀλόγῳ ποῦ ἔπιασ' ἓνας ξένος.

Ἡ μνήμη εἶναι αὐθόρμητη, ἀνήκει στὴν ἀμεσότητα κ' ἔρχεται εἰς βοήθειάν μας αὐθόρμητα· μόνον ἡ θύμιση εἶναι ἐσκεμμένη. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο τὸ νὰ θυμάται κανεὶς εἶναι τέχνη. Ἀντὶ νὰ κρατῶ στὴ μνήμη, προτιμῶ, καθὼς ὁ Θεμιστοκλῆς, νὰ ἔχω τὴν ἱκανότητα νὰ λησμονῶ. Μὰ τὸ ἐνθυμεῖσθαι καὶ τὸ λησμονεῖν δὲν εἶναι καθόλου ἀντιφατικά. Ἡ τέχνη τοῦ ἐνθυμεῖσθαι δὲν εἶν' εὐκόλη, γιατί, καὶ τὴ στιγμὴ ἀκόμα ποῦ γίνεται, ἡ θύμιση ἐξελλίσσεται, ἐνῶ ἡ μνήμη ἔχει μόνον μιὰ διακύμανσι: ξαναφέρνει στὸ νοῦ μὲ ἀκρίβεια ἢ χωρὶς ἀκρίβεια. Τί εἶναι λοιπὸν ἡ νοσταλγία; Εἶναι μιὰ θύμιση ξαναθυμημένη. Ἡ νοσταλγία προέρχεται μόνον καὶ μόνον ἀπὸ τὴν ἀπομάκρυνσι ἑνὸς ἀπὸ τὴ χώρα του. Ἡ τέχνη εἶναι νὰ αἰσθάνεσαι νοσταλγία, μένοντας στὴν πατρίδα σου. Μιὰ τέχνη ἀπαιτεῖ μεγάλη δύναμι φαντασίας. Δὲν εἶναι τόσο δύσκολο νὰ ζῆ κανεὶς μέσα σὲ μιὰ φαντασίωσι, μέσα στὸ μονόχρωμα μιᾶς διαρκοῦς ὀμίχλης καὶ νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ κάθε φαντασίωσι καὶ νὰ τὴν ἀφήνῃ νὰ ἐπενεργῇ στὴ συνειδησί του μ' ἄληθινη τὴ δύναμι, χωρὶς νᾶναι θῆμα τῆς. Δὲν εἶναι τόσο δύσκολο ν' ἀνακαλῆ κανεὶς κάτι ἀπὸ μακριὰ, ὅσο ν' ἀπομακρύνῃ κάτι τὸ κοντινὸ του γιὰ νὰ τὸ θυμηθῇ. Σ' αὐτὸ ἐγκείται ἡ τέχνη τῆς πραγματικῆς θύμησης καὶ τοῦ στοχασμοῦ στὸ δεύτερο βαθμὸ τῆς δυνάμεως τῆς.

Γιὰ νὰ σχηματισθῇ ἡ θύμιση ἀπαιτεῖται ν' ἀντιτεθοῦν αἰσθήματα, καταστάσεις, περιβάλλοντα. "Ἐτσι, θυμάται κανεὶς ἐνίοτε καλύτερα καὶ βαθύτερα μιὰ ἐρωτικὴ κατάστασι, ποῦ ἡ οὐσιωδέστερη στιγμὴ τῆς ἐπέρασε στὴν ἐξοχή, σὲ μιὰ μοναξιά, τὴ θυμάται, λέω, καλύτερα στὸ θέατρο, ὅπου

(1) Σ. Μ. Θῶρ, υἱὸς τοῦ Ὀδίν, θεὸς τοῦ ἀέρος, τῆς βροντῆς, ἀστραπῆς, καὶ τῶν βροχῶν, ἐν τῷ Γερμανικῷ Πανθέῳ. Τὸ ὄπλον του ἦτο ὁ πέλεκυς, ποῦ ἐπέστρεφε μόνος στὸ χέρι τοῦ Θῶρ διὰ τὸν ἔρριχνε κάπου· τὸ πασίγνωστο *Bummelegang*.

ἡ πολυκοσμία καὶ ὁ θόρυβος εἶναι σὲ πλήρη ἀντίθεσι μὲ τὴ μοναξιά τῆς ἐξοχῆς. Ἐν τούτοις αἱ ἀμεσες ἀντιθέσεις δὲν εἶναι πάντα αἱ πιὸ εὐτυχεῖς. "Ἄν δὲν ἦταν συχαμερό νὰ μεταχειρισθῇ κανεὶς μιὰν ἀνθρώπινην ὑπαρξί ὡς μέσον, ἢ πιὸ πετυχημένη ἀντίθεσι θάταν νὰ ξαναμπλέξῃ κανεὶς σὲ καινούριαν φωτεινὴν ἱστορία, μὲ ἀποκλειστικὸ σκοπὸ νὰ ξαναθυμηθῇ μιὰ παλιά. Ἡ ἀντίθεσι μπορεῖ νᾶναι σὲ μέγιστο βαθμὸ ἐσκεμμένη. Ἡ σχέσηι ποῦ ὁ στοχασμὸς θέτει μεταξὺ θύμησης καὶ μνήμης φθάνει στὴ μεγαλύτερη ἔντασί τῆς, διὰν γίνεται χρῆσι τῆς δεύτερης ἐναντίον τῆς πρώτης. Δυὸ ἀνθρώποι μποροῦν, γιὰ λόγους ἀντιθέτους, ν' ἀποφεύγουν νὰ ἴδουν ἓναν τόπο ποῦ τοὺς φέρνει στὸ νοῦ ἓνα γεγονός. Ὁ ἓνας οὔτε καὶ ὑποπτεύεται πῶς ὑπάρχει μιὰ ἱκανότης ποῦ λέγεται θύμιση· φοβάται μόνον τὴ μνήμη. «Μακριὰ ἀπὸ τὰ μάτια, μακριὰ ἀπὸ τὸ πνεῦμα» σκέπτεται. Γιὰ νὰ λησμονηθῇ δὲν χρειάζεται ἄλλο παρὰ νὰ μὴ βλέπῃ. Ὁ ἄλλος θέλει ἀντιθέτως νὰ ξαναθυμηθῇ καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲ θέλει νὰ ἴδῃ. Μεταχειρίζεται τὴ μνήμη μόνον ἐναντίον τῶν ὀδυνηρῶν ἀναμνήσεων. Ἀνανεωνόμενη ἡ μνήμη πλουτίζει τὴν ψυχὴ μ' ἓνα σωρὸ λεπτομέρειες ποῦ διασκορπίζονται τὴ θύμιση. "Ἄς παρατηρήσουμε, παραδείγματος χάρι, τὴ μετάνοια: εἶναι τὸ ξαναθύμημα ἑνὸς σφάλματος. Ἀπὸ τὴν αὐστηρὴ ψυχολογικὴ ἀποψὶ πιστεύω πῶς ἡ ἀστυνομία σκληραίνει τὸν ἐγκληματία καὶ τοῦ καθιστᾷ δυσκολώτερη τὴ μετάνοια. Λέγοντας κ' ἐπαναλαμβάνοντας διαρκῶς τὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς του, ὁ ἐγκληματίας ἀποκτᾷ τέτοιαν εὐκολία τῆς μνήμης, ὥστε ἡ ἰδανικότης τῆς θύμησης ἐξατμίζεται. Χρειάζεται δὲ πολλὴ ἰδανικότης γιὰ νὰ μετανοήσῃ κανεὶς καὶ μάλιστα ἀμέσως. "Ἐτσι ἡ φύσι ἔρχεται εἰς βοήθειαν ἑνὸς ἀνθρώπου, γιατί ἡ ἀρχικὴ μετάνοια, ποῦ δὲν σημαίνει τίποτε γιὰ τὴ μνήμη εἶναι συχνὰ βαθύτερη καὶ πιὸ βαρειά. Προϋπέθεσι κάθε δημιουργοῦ δραστηριότητος εἶναι ἡ δύναμι τῆς θύμησης. "Ἄν θέλῃ κανεὶς νὰ μὴν εἶναι πιά παραγωγικὸς, δὲ χρειάζεται παρὰ νὰ ἀνακαλέσῃ στὴ μνήμη του δ,τι ἤθελε νὰ παραγάγῃ θυμούμενος. Ἡ δημιουργὸς δραστηριότητος ἀποβαίνει ἀδύνατος, ἢ μᾶλλον προκαλεῖ τέτοιαν ἀηδία ὥστε τὴν ἐγκαταλείπει κανεὶς τὸ γρηγορότερο.

Κοινὴ θύμιση δὲν ὑπάρχει. Μερικοὶ γιὰ δική τους εὐκολία νὰ θυμηθοῦν μιλοῦν γιὰ ἓνα εἶδος ψευδοκοινοῦθτος θύμησης. Κάποτε γιὰ νὰ θυμηθῇ κανεὶς, τὸ καλύτερο μέσο εἶναι νὰ ἐμπιστευτεῖται σ' ἓνα ἄλλο, μὲ ἀποκλειστικὸ σκοπὸ, πίσω ἀπ' αὐτὴ τὴ μισοεκμυστήρευσι, νὰ κρατήσῃ μυστικὸ ἓνα νέο στοχασμὸ, ποῦ ἀπελευθερώνει τὴ θύμιση. "Ὅσο γιὰ νὴ μνήμη, εἶναι ἐπιδεκτικὴ συνεργασίας. Ἀπὸ τὴν ἀποψὴ αὐτῆ, τὰ συμποσια, αἱ ἐπέτειοι, τὰ ἐρωτικὰ ἐνέχυρα, τὰ πολύτιμα ἀναμνηστικὰ εἶναι πολὺ χρήσιμα καὶ εἶναι σάν τὸ δίπλωμα σελίδων ἑνὸς

βιβλίου για να θυμούμαστε πού έμείναμε και πού με τη συνέχεια τους δείχνουν πώς εδριαβάσαμε τό βιβλίό. Αντιθέτως, στό πατητήρι τής θύμησης ό καθείς όφείλει μόνος του νά πατήση. Αφοϋ μία θύμηση δέν ύπάρχει παρά καθ' έαυτήν, κάθε θύμηση είναι κι ένα μυστικό. Ακόμα κι όταν πολλοί ένδιαφέρονται για τό αντικείμενο μιας θύμησης, όμως εκείνος πού τό ένθυμείται μένει μονάχος νά τό θυμάται και ή ιδέα τής κοινότητας είναι άπαιτηλή.

Αυτά πού λέω έδω είναι μόνο για μένα μία θύμηση σκέψης και πνευματική άσχο- λια. Πολλές φορές και με πολλούς τρόπους άπασχόλησεν ώς τώρα τήν ψυχή μου κι ό λόγος πού τό φέρνω στη δημοσιότητα είναι δι νωιώθω τώρα νά βρίσκομαι σέ μία κατάσταση πνεύματος πού με σπρώχνει νά έξαγοράσω με θύμηση ένα γεγονός πού έξησα, νά σημειώσω εκείνο πού για λίγο καιρό έτοιμαζόταν μέσα στη μνήμη μου κ' έν μέρει μέσα στη θύμησή μου. Η ανάκλησι του γίνεται σέ περιωρισμένη περιοχή. Έτσι ή εργασία τής μνήμης εύκολύνεται. Αντιθέτως, πολύ κοπιάζω νά ξεχωρίσω τό ξαναθύμημα, γιατί οι περιστάσεις αυτές έπή- ραν για μένα σημασία διάφορη παρά για τους κ. κ. συνδαιτημόνες. Θα χαμογελοϋσαν οίγουρα βλέποντάς με νά δίνω τήν παρα- μικρή σημασία σέ τέτοια μικροπράγματα. «Τί άστεία ιδέα!» θάλεγαν: «Τί άχαλίνωτη φαντασία!» Σε τί σημείο δευτερεύοντα ρόλο παίζει έδω ή μνήμη τό βλέπω από τήν έντύ- πωσι πού νωιώθω κάποτε δι δέν έχω ζήσει αυτές τις περιστάσεις, αλλά τις έμαστόρεψα έγώ ό ίδιος.

Ξέρω καλά επίσης πώς δε θα ξεχάσω τόσο γρήγορα τό συμπόσιον αυτό, όπου παρακάθησα, χωρίς νάμαι παρών. Μ' όλ' αυτά δε μπορώ νά τά καταφέρω νά τό άφη- γηθώ, χωρίς νά βοηθηθώ από ένα εύσυνεί- δητο «άπομνημόνευμα» (1) εκείνου πού για μένα άξιζε ν' άπομνημονευθής. Θέλησα νά έννοήσω τήν έρωτική κατανόησι τής θύμη- σης· αντίθέτως, δέν έκαμα τίποτε για τή μνήμη. Η προϋπόθεσι τής θύμησης βασί- ζεται στις αντιφάσεις και ήδη έχω προσπα- θήσει, για κάμποσον καιρό, νά πλέξω τή θύμησι μου μέσα στην αντίφασι του περι- βάλλοντος. Ο λαμπρός φωτισμός τής αϊ- θουσας πού έδόθηκε τό συμπόσιο, έκαμνε φαντασμαγορική έντύπωσι· ή ξαναθύμησι όμως άπαιτεί αντίθεσι στερημένη αυτής τής έπιρροής. Τό έξαλλο κέφι των προσκα- λεσμένων, ό θόρυβος τής γιορτής, τό χα- ρούμενο σπινθηροβόλημα τής σαμπάνιας ταιριάζουν καλύτερα νά τά ξαναθυμάται

κανείς στην ήρεμία μιας άποτραβηγμένης ζωής, όπως και τό ήδονικό πνεύμα των συ- νομιλητών τό έκτιμάει κανείς όταν τό ξα- ναθυμάται σ' ένα ήσυχο έρημητήριο. Κάθε προσπάθεια νά έρθω σέ βοήθεια τής θύμη- σης άμεσα, θάταν καταδικασμέ· η ν' άπο- τύχη και νά μου προκαλέση τήν άηδία πού δοκιμάζει κανείς πός σ' έ α μαίμουδιισμό. Γι' αυτό έδιάλεξα τό περιβάλλον πού προ- καλεί καλύτερα τήν αντίφασι. Έζήτησα τή μοναξιά του δάσους, μά όχι τή στιγμή πού είναι φανταστική. Η ήρεμία τής νύχτας δε θάταν εύνοϊκή γιατί κι αυτή άήκει στην περιοχή τής φαντασίας. Έζήτησα τήν ήρε- μιά τής φύσεως τή στιγμή πού ταραζεται όλιγώτερο μέσα στό φως του δειλινού. Αν βρίσκεται κάτι τό φανταστικό είναι μόνο σά μακρινό προαίσθημα, σάν άόριστη ύπό- νοια μέσα στην ψυχή. Δέν ύπάρχει τίποτε πιο εύχάριστο, πιο ήρεμο, πιο κατευναστικό άπό τή θαμπή άνταύγεια του δειλιού. Κι όπως ένας άρρωστος, πού ξαναγυρίζει στη ζωή, ζητάει, κατά προτίμησι αυτή τή γλυ- κειά ήρεμία, όπως ένας άνθρωπος καταπο- νημένος πνευματικά και πού πολύ ύπόφερε γυρεύει τήν καταπραϋντική γαλήνη, έτσι κ' έγώ, για λόγους αντίθετους έπήγα εκεί για νά πετύχω τό αντίθετο άποτέλεσμα.

Μέσα στό δάσος του Κρίμσκοβ ύπάρ- χει κάποιο μέρος πού τό λένε: «Γωνιά των όκτώ δρόμων» (1). Χρειάζεται πολλή προ- σοχή για νά τό βρή κανείς, γιατί κανείς χάρτης δέν τό γράφει. Ακόμα και τ' όνομά του μοιάζει στην αντίφασι: πώς ή συνάν- τησι όκτώ δρόμων μπορεί νά σχηματίση γω- νιά; Πώς ό μεγάλος δημόσιος και πολυσύ- χναστος δρόμος μπορεί νά συμβιβασθής με τό έρημικό καταφύγιο και τό πατημένο μο- νοπάτι - με τήν άπόκρυφη γωνιά; Κι αν τό σταυροδρόμι, πού τήν πεζότητά του άπο- φεύγει ό έρημίτης, παίρνει τ' όνομά του από τή διασταύρωσι τεσσάρων ή μάλλον δύο δρόμων, φαντασθήςτε τί πεζότητα έχει ένα διπλό σταυροδρόμι, όκτώ δηλαδή δρόμοι! Έν τούτοις, αυτό είναι τό γεγονός, ύπάρ- χουν όκτώ δρόμοι κι όμως έρημικοί! Μακριά από τόν κόσμο, κρυμμένος, άπο- τραβηγμένος βρίσκεται κανείς πολύ κοντά σ' ένα φράχτη όνομαζόμενο «Φράχτης τής Κατάρης». Η αντίφασι λοιπόν του όνόματος προσθέτει στη μοναξιά του μέρους, γιατί ή αντίφασι κάνει πάντα μοναχικό κάτι.

(*Ακολουθεί)

(1) Σ. Μ. Μεταξύ τής Κοπεγχάγης και του Έλ- σενερ, όπου ό Κίρκεγκωρντ έπήγαίνε συχνά και όπου έχει στηθής μία πέτρα εις άνάμνησι.

(1) Σ. Μ. Έλληνικά στό κείμενο.